

Fra frihedskamp til underholdningsshow

Ungarnshjælpens mange ansigter i Danmark 1956-57

Morten Bendix Andersen er historiker

I 10 dage i efteråret 1956 fulgte den danske befolkning med stor indlevelse den ungarske befolknings blodige opstand imod de sovjetiske besættelsesstyrker i Ungarn. Især Sven Ludvigsen og Willy Reunerts radiomontager fra Ungarn i radioens "Aktuelt kvarter", som nedenstående citat referer til, trængte dybt ind i lytternes bevidsthed:

"Lytterne fik det blodige oprør i Ungarn tæt ind på livet i aftes. Det var ikke en nøgtern politisk kommentator, men stemmer fra de krigsramte områder, der berettede i den korte udseendelse – et par minutter, som måske blev den danske radios mest gribende, i hvert fald mest dramatiske i gaar (...) Om dette bad de [bind, morfin etc.] to stemmer, der afspejlede krigens gru, stakaandede som af at løbe".¹

Mediernes fremstillinger af Ungarnsopstanden fremkaldte overalt i Vest-europa voldsomme følelsesmæssige reaktioner. På få dage opstod forskellige spontane aktioner for at hjælpe de nødlidende ungarere – også i Danmark, hvor Dansk Røde Kors den 27. oktober tog initiativ til en landsdækkende Ungarnsindsamling. Indsamlingen kom til at udgøre kernen i en enestående myriade af indsamlinger og humanitære tiltag, som så dagens lys i Danmark fra efteråret 1956 til foråret 1957 under samlebetegnelsen Ungarnshjælpen.

I denne artikel vil jeg rekonstruere Ungarnshjælpens forløb i Danmark. Min tese er, at opfattelsen og virkningen af Ungarnshjælpen i det danske samfund gennemløb tre faser. I begyndelsen fungerede Ungarnshjælpen som en kulturel praksis, hvor danskerne kunne skabe mening og give ud-

Historie Netmagasinet
www.historie-nu.dk

Historie-nu.dk er et gratis historie magasin, der sætter nutiden i perspektiv og giver baggrunden.

tryk for deres beundring og medleven i den ungarske frihedskamp. Efter den sovjetiske invasion den 4. november 1956 ændrede Ungarnshjælpen form og indhold. Indsamlinger til Ungarn blev i stigende grad et sted, hvor danskerne i fællesskab kunne bearbejde deres sorg, skyldfølelse og behov for at mindes den ungarske frihedskamp. Denne fase kulminerede med modtagelsen af 1.000 ungarske flygtninge i Danmark sidst i november. De store Radio og Tv-indsamlingsshows 'Underholdning for millioner', som Statsradiofonien arrangerede i marts 1957, tømte Ungarnshjælpen for indhold, men efterlod en udtryksform for national selviscenesættelse, der var skræddersyet til et moderne forbruger- og velfærdssamfunds behov.

Ungarnsopstanden – et resumé

Ungarnsopstanden begyndte natten mellem den 23. og 24. oktober 1956, da det forhadte ungarske sikkerhedspoliti og sovjetiske tropper åbnede ild mod demonstranter foran Budapests tv-tårn, der krævede den tidligere ungarske ministerpræsident Imre Nagy genindsat og russerne ud af Ungarn. Demonstranterne svarede igen, og i de følgende dage bredte den væbnede opstand sig til resten af Ungarn med støtte af enheder fra den ungarske hær. Selvom Imre Nagy blev genindsat, lykkedes det ham først at standse kampene den 28. oktober, da han i en radiotale anerkendte, at opstanden var en national demokratisk revolution. Han lovede at opløse det forhadte sikkerhedspoliti og forhandle en tilbagetrækning af de sovjetiske styrker fra Budapest. Ungarnsopstanden skæbne blev beseglet, da Imre Nagy den 1. november meddelte, at Ungarn trådte ud af Warszawa-pagten i protest mod, at Sovjetunionen flyttede store styrker ind i Ungarn. Den 4. november kl. 4 om morgenen indledte 16 sovjetiske divisioner med 2500 kampvogne et koncentreret angreb på Budapest og nedkæmpede på få timer den ungarske opstand. Foruden et ukendt antal døde og sårede, og de 35.000, man regner med blev retsforfulgt i perioden fra slutningen af 1956 til 1959, resulterede den sovjetiske invasion i Ungarn i en massiv flygtningestrøm fortrinsvis til nabolandet Østrig. Det anslås, at næsten 200.000 ungarere flygtede i ugerne efter den sovjetiske invasion. Heraf endte 1.000 i Danmark.²

Ungarnshjælpens etablering og Dansk Røde Kors' Ungarnsambulance

Få timer efter at have modtaget den officielle anmodning fra den Internationale Røde Kors Komité, annoncerede Dansk Røde Kors den 27. oktober om aftenen, at organisationen iværksatte en landsdækkende indsamling af penge, tøj og mad i konserves til de nødlidende i Ungarn. At Ungarnsindsamlingen opfyldte et kæmpestort behov i den danske befolkning for at

handle og hjælpe, vidner den kaotiske situation på landet politistationer søndag den 28. oktober om. Det væltede simpelthen ind med tøj, konserver og uemballerede madvarer. Ja selv enkelte våben fandt vej til indsamlingsstederne. De københavnske aviser: Politiken, Berlingske Tidende, Dagens Nyheder og Social-Demokraten meddelte efterfølgende, at de – på Dansk Røde Kors' anmodning – også ville deltage i indsamlingsarbejdet. Derudover ønskede en række firmaer med Falck, Plumrose og Irma i spidsen at bidrage til Ungarnshjælpen. Irma tilbød at kunderne at købe konserver til indkøbspris, som butikskæden gratis fragtede til Ungarn. Virksomhedernes engagement varede dog kun kort, da Dansk Røde Kors få dage senere meddelte, at behovet for konserver, og blodplasma foreløbigt var dækket.³ I stedet koncentrerede Dansk Røde Kors indsamlingsindsatsen om det mobile feltlazaret, den såkaldte Ungarnsambulance. Ambulancen, som annonceredes 29. oktober, blev udrustet i tæt samarbejde med Civilforsvaret og afsendt fra Odense Banegård 1. november. Ungarnshjælpens første fase afsluttedes i flot stil med en koncert i Radiohuset 2. november, der var arrangeret af Danmarks Radio, Dansk Røde Kors og de overnævnte aviser.

Allerede inden Dansk Røde Kors om aftenen den 27. oktober 1956 iværksatte en landsdækkende Ungarnsindsamling, bistod organisationen med medicin til en privat hjælpeaktion til Budapest, som brødrene Tholstrup, kendte tidligere ikke-kommunistiske modstandsmænd, var draget ud på i to lastbiler samme dags morgen. Brødrene Tholstrup var dog langt fra de eneste tidligere ikke-kommunistiske modstandsfolk, der var involveret i Ungarnshjælpen. Det var således en lille gruppe prominente ikke-kommunistiske modstandsfolk og læger anført af Ole Lippman og Erik Husfeldt, der tog initiativ til Ungarnsambulancen, som kom til at præge den første fase i Ungarnshjælpen.

Søndag den 28. oktober henvendte gruppen sig til Dansk Røde Kors, mens Husfeldt tog kontakt til Stats- og udenrigsminister H.C. Hansen privat og præsenterede ham for ideen om at sende en dansk ambulance til Ungarn. Det viser et notat fra Udenrigsministeriets direktør Svenningsen.⁴ Husfeldt var tidligere socialdemokratisk Folketingskandidat og kendte Stats- og udenrigsministeren fra utallige (især antikommunistiske) sammenhænge.⁵

H.C. Hansen så positivt på ideen og lovede, at staten ville stille materiel og personel fra Civilforsvaret til rådighed samt garantere økonomisk for ambulancen. H.C. Hansen betingede sig dog, at de østrigske myndigheder

bekræftede, at der eksisterede et behov for at sende en ambulance til Ungarn, at den kom til at foregå under Dansk Røde Kors' auspicer, samt at ambulancen så vidt muligt blev finansieret via Dansk Røde Kors' indsamling. Derfor ønskede H.C. Hansen også at hemmeligholde statens økonomiske garanti. Han frygtede, at det ville have en negativ indvirkning på Ungarnsindsamlingen. Svaret fra de østrigske myndigheder forelå dagen efter. Det bekræftede, at der var behov. Ungarnsambulancen var en realitet. Husfeldt blev udnævnt til chef. Tilbage var blot at ordne de praktiske detaljer. Men hvorfor en Ungarnsambulance?

Mens landsdækkende indsamlinger først og fremmest kendes fra efterkrigstiden i Danmark, var det en veletableret tradition, at Dansk Røde Kors med statens velsignelse og bistand udsendte feltlazaretter til krigsområder. Tre gange tidligere: i Finland i borgerkrigen i 1918 og i Vinterkrigen 1939-40 samt i Korea i 1951-53 havde danske læger og sygeplejersker under Dannebrog og Røde Kors ydet deres frivillige bidrag til denne traditionsform, der bevægede sig i gråzonen mellem det privat og det statslige, mellem humanitær indsats og aktiv krigsdeltagelse.⁶

Når ideen om at udsende en ambulance tiltalte H.C. Hansen, skyldes det sandsynligvis "Jutlandias" vellykkede deltagelse i Korea-krigen 1951-53. Hospitalsskibet havde vist sig at være en holdbar politisk løsning på et dansk og socialdemokratisk dilemma i den kolde krig. Ved at insistere på at Ungarnsambulancen kom til at foregå under Røde Kors' legitimerende humanitære vinger, frasagde H.C. Hansen og Udenrigsministeriet sig samtidig ethvert politisk ansvar for Ungarnsambulancen. I denne situation repræsenterede Ungarnsambulancen en mulighed for at vise national humanitær handlekraft og solidaritet med den ungarske kamp for national selvstændighed. Vi ved fra aviserne, at H.C. Hansen betragtede Ungarnsopstanden som en national og antikommunistisk frihedskamp i den kolde krig, men det er tvivlsomt, om han delte de tidligere modstandsfolks frihedsforståelse og opfattelse af ambulancetraditionen.

Erik Husfeldt opfordrede på det socialdemokratiske protestmøde den 30. oktober i KB-hallen danskerne og nationen til at slutte op om Ungarnsambulancen, som han forsikrede udelukkende var et humanitært tiltag i overensstemmelse med Dansk Røde Kors' neutralitetsprincip. Neutralitetsforestillingen blev dog forstyrret noget af, at Ungarnsambulancens personale blev rekrutteret fra en kreds omkring veteranen fra Finlandsambulancerne, den stærkt antikommunistiske læge og modstandsmand Ole Chievitz.

Chievitz opfattede – ligesom flere af deltagerne på Ungarns-ambulancen – ambulancerne som militære enheder.⁷ Denne opfattelse er muligvis også noget af forklaringen på det lidt komiske optrin, som journalisten Paul Hammerich kunne berette om ved Ungarnsambulancens ankomst til Graz i Østrig: "En officiel velkomstkommité stod klar, da tre kendte hoveder stak ud af kupévinduet, veteraner fra Finlands-ambulancen og modstandskampen, lægerne Jørgen Røjel, Halfdan Lefevre og Ole Secher. I det sekund toget standsede, brød de ud i brølekor: Hissa-hussa-hejsa-sa/ Nu skal Ruski ha' da-da. Så steg de ud til deres barmhjertighedsgerning i fuld Røde Kors-uniform."⁸

Udover at få mulighed for at føre en antikommunistisk og humanitær tradition videre, virkede den ungarske frihedskamp og associationerne til den danske frihedskamp 1940-45 stærkt handlingsmobiliserende på de tidligere modstandsfolk og læger. I Ungarnshjælpen og Ungarns-ambulancen fandt de et sted, hvor deres rastløshed og mytiske frihedsorienterede nationale selvforståelse kunne komme til udtryk, og hvor de følte, at de bidrog til den ungarske frihedskamp og den private kolde krig og antikommunistiske kamp, som mange af dem allerede var involveret i.⁹

Både tidligere modstandsfolk og ledende socialdemokrater opfattede Ungarnsopstanden indenfor nationale fortolkningsrammer. De næste afsnit viser, hvordan de nationale forståelsesrammer efterhånden også satte sig igennem i den danske offentlighed og påvirkede opfattelsen af og opbakningen til Dansk Røde Kors' Ungarnsambulance. I den sammenhæng spillede ikke mindst aviserne en afgørende rolle.

Dagbladene melder sig på banen

Berlingske Aftenavis appellerede øjeblikkeligt til læsernes nationale selvforståelse, da avisen den 26. oktober 1956 opfordrede sine læsere til at deltage i hjælpen til Ungarn. Avisen afslørede samtidig en dobbelthed i synet på Ungarnshjælpen, der blev karakteristisk for De Berlingske Blade.

På den ene side opfattede aviserne hjælpen til Ungarn som et udtryk for det danske folks humanitære overbevisning. Ungarnshjælpen var alene en "barmhjertigheds gerning", hvor der ikke spurgtes om ven eller fjende eller om politisk standpunkt.¹⁰ På den anden side tillagde begge aviser ofte i samme artikel Ungarnshjælpen en klar politisk betydning. Hjælpen er vor indsats i frihedskamp, som Berlingske Aftenavis skrev: "Gennem hjælpen fortæller det danske folk i disse dage, at det lider med de heltemodige magyarer – at det forstaar at frihedens kamp ogsaa kræver vor indsats."¹¹

De Berlingske Blades forening af det humanitære og det nationale og

militære i frihedsorienteret national selvforståelse minder meget om den selvforståelse, der kom til udtryk hos de ikke-kommunistiske modstandsfolk. De Berlingske Blade identificerede sig da også efterfølgende med Dansk Røde Kors' Ungarnsambulance og ikke mindst dens militære islæt. Således opfordrede Berlingske Tidende læserne til at opfatte sig selv som: "forsyningsbase" og senere "som økonomiske forsyningstropper for den nu paabegyndte Røde Kors-aktion."¹² Det enorme beløb, 330.000 kr. på 6 dage, som Berlingske Tidende indsamlede på ganske kort tid, antyder, at De Berlingske læsere faktisk identificerede sig med deres "nye" rolle som "forsyningstropper".

Allerede i Politikens leder 28. oktober efterlyste man handling i forhold til Ungarnsopstanden.¹³ Så selvom Ungarnshjælpens umiddelbare succes kom bag på Politiken, var avisen klar til deltage: "Dagen i går blev et gripende udtryk for den dybe medfølelse og varme interesse, hvormed det danske folk følger Ungarns skæbne (...) Verden over blev der ikke blot talt om Ungarn igaar. Der blev handlet (...) De stærke følelser, der er blevet udløst, har talt stærkt til alle i Danmark. Vi har mærket det på Politiken, hvor bidragene til Ungarns-hjælpen strømmede ind til sent i aftes (...) I Danmark slutter vi os varmt til den haandsrækning, som hele verden giver det ungariske folk."¹⁴

Under overskriften: "Politikens flyvende Ungarnshjælp" og med små reklamer for "Politikens flyvende Ungarnshjælp" på forsiden omkring Politikens logo, lancerede avisen samme dag sit initiativ. I samarbejde med Falck var hensigten at flyve et Falck-fly med medicin og blodplasma til Budapest.¹⁵ Politikens flyvende Ungarnshjælp kan opfattes som et bevidst forsøg fra Falck og Politiken på at knytte virksomhedernes image til de betydninger, som knyttede sig til flyvning: hurtig, strømlinet og moderne. I sidste ende handlede det måske også om at lokke flere mennesker til at købe Politiken.

"Politikens flyvende Ungarnshjælp" er ligesom Irmis "Hjælp Ungarn" reklamer et illustrativt eksempel på, hvordan aviserne og virksomhederne på et kommercielt marked – med amerikansk inspirerede marketingsmetoder – anviste nye måder at indsamle penge på. Det sensationsmæssige ved Ungarnshjælpen forsvandt dog i løbet af få dage, og Politiken stoppede med at annoncere sin indsamling til Ungarn under navnet "Politikens flyvende Ungarnshjælp". I stedet skærpede avisen sin nationale forankring. Med heroiske beretninger om Ungarnsambulancens

anstrengelser og Knud Tholstrups Budapest-aktion fik Politikens opfattelse af Ungarnshjælpen i stigende grad også et antikommunistisk aspekt.¹⁶

Social-Demokraten anskuede – ligesom Politiken – heller ikke Ungarnshjælpen som Danmarks bidrag til den ungarske frihedskamp. I stedet hed det: "Hele den frie verden må nu give sin hyldest til det frihedselskende ungarske folk og sin dybe medfølelse med dets lidelser og ofre udtryk i den størst mulige hjælp, ydet hurtigst muligt."¹⁷ Social-Demokraten anskuede ikke umiddelbart Ungarnshjælpen som en national opgave, men som et led i den kolde krig. Og i modsætning til øvrige aviser forsøgte Social-Demokraten hverken at markedsføre Ungarnsindsamlingen eller at appellere til læsernes formodede politiske selvforståelse for at stimulere avisens indsamling, som heller ikke fik et selvstændigt navn. Indsamlingsresultatet var da også beskedent sammenlignet med de øvrige aviser. Den 4. november havde avisen således kun indsamlet 1/10 af Berlingske Tidende, hvilket ikke blot kan tilskrives Social-Demokratens lavere oplagstal eller læsernes relative mindre økonomiske formåen.¹⁸ Social-Demokratens perspektiv på Ungarnshjælpen ændrede sig dog langsomt i dagene op til den sovjetiske invasion i Ungarn den 4. november, hvor en tydelig mere national fortolkning af Ungarnshjælpen vandt frem.

Selvom hverken Politiken eller Social-Demokraten tillagde myten om den nationale frihedskamp eller Ungarnshjælpen og Ungarnsambulancen samme betydning som De Berlingske Blade, skabte brugen af den nationale myte i løbet af få dage en samhørighed i offentligheden omkring Dansk Røde Kors' Ungarnsambulance. Det er denne konsensusdannelse, som koncerten i Radiohuset med Radioorkestret, som Danmarks Radio arrangerede den 2. november 1956, manifesterede. Koncerten var arrangeret i samarbejde med de fire store københavnske aviser: Politiken, Berlingske Tidende, Social-Demokraten og Dagens Nyheder til fordel for Dansk Røde Kors. Her takkede præsidenten for Dansk Røde Kors, Louis le Maire for den enestående offervilje, danskerne havde vist i forbindelse med Ungarnshjælpen, mens Hans Hartvig Seedorff læste op af sit til lejligheden forfattede digt "Ungarn". Digtet, der blev flittigt optrykt i aviserne, var en åbenlys hyldest til det ungarske folks blodige frihedskamp.¹⁹

Modtagelsen af 1000 ungarske flygtninge. Den unge velfærdsstats monument over den ungarske frihedskamp

Den sovjetiske invasion i Ungarn den 4. november fik store konsekvenser for Dansk Røde Kors' Ungarnsambulance. Trods ihærdige anstrengelser

lykkedes det ikke Husfeldt at få ambulancen ind i Ungarn. Internationalt Røde Kors, der overtog ansvaret for hjælpearbejdet den 13. november, havde ikke større held med sine anstrengelser, også selvom den danske ambulance straks blev "afnationaliseret".²⁰ I stedet for at bidrage aktivt til den ungarske frihedskamp, måtte ambulancens personale tage til takke med forefaldende arbejde i overfyldte østrigske flygtningelejre. Efter langvarige forhandlinger blev det med den danske regerings accept besluttet at overlade ambulancens materiel til Universitetshospitalet i Budapest. Husfeldt vendte den 8. december tilbage til Danmark.²¹

Ungarnshjælpens omfang eksploderede i ugerne efter den 4. november, og en myriade af nye indsamlingstiltag voksede frem. Arbejdernes Samaritter Forbund, Studenterne, Folkekirken, B&W, DBU, Dansk Ungdomsfællesråd, Danske Kvinders Nationalråd og Malende Kunstneres Sammenlutning er blot nogle af de mange, der uden om Dansk Røde Kors foranstaltede indsamlinger i Ungarnshjælpens anden fase.²² Flere af de nye initiativer udfordrede direkte Dansk Røde Kors' magt over Ungarnshjælpen, da de både indsamlede og agerede på egen hånd. Red Barnet forsøgte således 5. november kortvarigt at etablere et initiativ for at bringe ungarske flygtningebørn til Danmark, men det mest markante og succesfulde initiativ kom fra en gruppe kvinder og mænd i det socialdemokratiske bagland. Den 6. november iværksatte de en indsamling for at få ungarske flygtninge til Danmark. Dette humanitære initiativ "fra neden" skulle få stor betydning på den danske regerings beslutning 24. november om at modtage 1000 ungarske flygtninge, som vi skal senere.

Under overskriften "Arbejdspladser opfordres til at yde hjælp til flygtede kvinder og børn fra Ungarn", annoncerede de socialdemokratiske organisationer: Landsorganisationerne Frie Børnehaver, De Unges Idræt og Arbejdernes Samariterforbund – blot to døgn efter den sovjetiske invasion i Ungarn den 4. november 1956 – at de startede en selvstændig Ungarnsindsamling.²³ Indsamlerne motiverede deres tiltag og arbejde for at modtage hjemløse ungarske børn med, at det skete i "pagt med de traditioner, Danmark altid har haft, hvor det gjaldt om at hjælpe nødlidende børn."²⁴ Flygtningearbejdet tiltalte åbenlyst Social-Demokratens politiske selvforståelse, og avisen engagerede sig meget aktivt i indsamlingen, der fik navnet "Arbejdernes Ungarnsindsamling".

Social-Demokraten appellerede nu pludselig til de socialdemokratiske arbejderes klassebevidsthed og solidaritet i kampen mod kommunisterne og diktaturet: "Det er vore egne kammerater og standsfæller, det gælder

om at hjælpe, siges det. Lad os nu vise, hvad talen om solidaritet betyder i praksis (...) Hjælp os til at skaffe et antal ungarske flygtningemødre med børn til Danmark. De har behov for al den godhed og rekreation, en fri verden kan give dem ovenpå mange års social og sjælelig trældom".²⁵

"Arbejdernes Ungarnshjælp" formåede at mobilisere et stort antal socialdemokratiske arbejdspladser og arbejdervælgere til handling på en måde, som Dansk Røde Kors' Ungarnsindsamling aldrig formåede. På blot fem dage indsamlede Arbejdernes Ungarnsindsamling 60.000 kr. og væksten i indsamlingen var uafbrudt stigende helt indtil den 15. november.²⁶ Tilslutningen overgik initiativtagernes vildeste forventninger, og Social-Demokraten fortolkede opbakningen som "en manifestation af den samhørighed, danske arbejdere føler med frihedskampen i Ungarn og dens ofre."²⁷ Den 9. november etableredes en indsamlingskomite med Esther K. Petersen fra foreningen Frie Børnehaver som forkvinde, og den 12. november proklamerede organisationen, at man var parat til at modtage 65 ungarske mødre og børn fra flygtningelejrene i Østrig. Ungarnshjælpens anden fase var skudt effektivt i gang.

"Arbejdernes Ungarnsindsamling" og arbejdet for flygtninge appellerede tydeligvis til de socialdemokratiske arbejdere og satte for alvor gang i den socialdemokratiske maskine. Dermed blev de borgerlige avisers indsamlinger trængt i baggrunden. Det skyldes ikke mindst, at Politiken og Berlingske Tidende nægtede at indse, at slaget om Ungarnsambulancen var tabt. For dem repræsenterede de ungarske flygtninge i lang tid nederlaget og Vestens svigt, og det appellerede ikke just til de to avisers nationale selvforståelser. Mens Berlingske Tidende og deres læsere, "Ungarnsambulancens økonomiske forsyningstroppe, forfaldt til mismod (tilvæksten i Berlingskes Ungarnsindsamling var markant mindre end Politikens og hele 8 gange mindre end Social-Demokratens i samme periode)²⁸, skærpede Politiken sin antikommunistiske retorik. I nådesløse vendinger angreb avisen Sovjetunionens forsøg på at obstruere det humanitære hjælpearbejde: "Der har hidtil ikke eksisteret grænser for humanitær indsats, selv Nazi-Tyskland lod mod krigens slutning Røde Kors-konvojerne komme koncentrationslejr-fangerne til undsætning. Men russerne respekterer ikke det røde kors. Til at det der er sket, følger man også denne umenneskelighed."²⁹ Samtidig udråbte avisen sig selv og det danske folk til "den nationale selvbestemmelsesrets heroiske blodsvidne".³⁰ Avisen forsøgte da også fortsat ihærdigt og på fantasifulde måder at få læserne til fortsat at bidrage til Politikens Ungarnsindsamling bl.a. med opfordringer til husmød-

rene om at lave "sparemadder" og arrangere raske små indsamlinger i den lokale forening.³¹ Indsamlingsresultatet viste imidlertid, at det blev stadig sværere at fastholde tempoet i indsamlingen.³² Måske identificerede læserne sig ikke med Politikens aggressive nationale og antikommunistiske kurs.

Selvom Politiken allerede midt i november indså at hjælpearbejdet fremover måtte koncentrere sig om flygtningene, var det først 25. november, da det var en kendsgerning, at Danmark ville tage imod 1000 flygtninge, at Politiken og i særdeleshed Berlingske Tidende ændrede perspektiv på Ungarnshjælpen. Berlingske Tidende tilsluttede sig nu helhjertet Dansk Røde Kors' præsident le Maire's perspektiv på flygtningearbejdet. Le Maire anså modtagelsen af flygtninge som en fortsættelse af Ungarnshjælpen - en national forpligtigelse overfor ofrene i den ungarske frihedskamp.³³ "Frihed forpligter" blev et motto for Berlingske Tidendes fremtidige syn på Ungarnshjælpen.³⁴

Det var kulminationen på en politisk proces, der begyndte den 5. november med FN's Flygtningekommissariats henvendelse, da Stats- og Udenrigsminister H.C. Hansen den 24. november meddelte, at regeringen ville tage initiativ til at bringe 1000 ungarske flygtninge til Danmark.³⁵ Det skete på et møde med repræsentanter for nødhjælpsorganisationerne i Danmark, Socialministeriet og Udenrigsministeriet. H.C. Hansen begrundede her regeringens beslutning således:

"Et initiativ som det foreslåede, ville være af betydning over for offentligheden, særlig når hensyn tages til, at Røde Kors-ambulancen ikke kunne komme til at virke efter sit oprindelige formål. Befolkningen, som havde ydet bidrag til Ungarnshjælpen, forventede at se resultater som følge af deres offervilje, og denne psykologiske side af sagen var så betydningsfuld bl.a. af hensyn til senere indsamlinger, at der måtte tages hensyn til den."³⁶

Hensigten med regeringens flygtningetiltag var altså at tilfredsstille et behov i den danske befolkning efter at se synlige resultater af deres 'offervilje'. Samtidig skulle flygtningetiltaget virke som en erstatning for Dansk Røde Kors' Ungarnsambulance som den danske stats aktive bidrag til Ungarnshjælpen. Det var en fundamentalt anderledes måde at opfatte de ungarske flygtninge på, end den H.C. Hansen havde forfægtet på mødet i Udenrigspolitisk nævn den 15. november. Dengang forsvarede H. C. Hansen regeringens tilbageholdenhed i forhold til at modtage ungarske flygt-

ninge med, at man dels ønskede at hjælpe flygtninge i nærområdet, og at man dels ikke ønskede at påtage sig de økonomiske omkostninger, der var forbundet med at modtage flygtninge.³⁷

Dagen forinden havde H.C. Hansen meddelt, at Danmark kun ville modtage 200 flygtninge. Det var langt færre end de øvrige nordiske lande, og presset på H.C. Hansen for at tage flere ungarske flygtninge voksede hastigt. Presset kom bl.a. fra Arbejdernes Ungarnsindsamling, der nød stor opbakning blandt arbejdervælgere; fra Socialminister Johan Strøm og Socialministeriet, der ønskede at føre en mere aktiv dansk flygtningepolitik³⁸, og endelig fra Flygtningehjælpen og Dansk Røde Kors. Efter at Internationalt Røde Kors havde overtaget ansvaret for hjælpearbejdet i Ungarn 13. november, var Dansk Røde Kors på udkig efter nye initiativer og opgaver. Et statsligt flygtningetiltag som erstatning for Ungarnsambulancen og varetaget af Flygtningehjælpen, som Dansk Røde Kors kontrollerede, passede glimrende ind i Dansk Røde Kors' ændrede målsætninger.³⁹ Organisationen øvede stor indflydelse på regeringens flygtningetiltag, og det blev Flygtningehjælpen og dermed Dansk Røde Kors, der vandt magtkampen om at varetage den danske regerings initiativ i praksis.⁴⁰

H.C. Hansen var bevidst om den politisk og symbolske kapital, der knyttede sig til et statsligt flygtningetiltag, men også at: "en aktion, hvis den skulle have nogen betydning, måtte gennemføres ret omgående, således man ikke risikerede, at sagen trak ud på samme måde, som det skete med Ungarnsambulancen".⁴¹ Derfor skitserede H.C. Hansen også en plan for flygtningetiltagets gennemførelse på mødet den 24. november: Et DSB-særtog ville blive afsendt til Østrig for at afhente de 1000 flygtninge. Dansk Røde Kors' Præsident Le Maire skulle forestå udvælgelsen og afsendelsen af flygtninge fra Østrig, mens Flygtningehjælpen, der ændrede navn og sammensætning til Dansk Flygtningehjælp i mellemtiden, forberedte modtagelsen.⁴² Derimod ville Statsministeren selv sørge for, at der kom journalister med på toget til Østrig.

Modtagelsen af de 1000 ungarske flygtninge viste, at regeringens flygtningetiltag virkede efter hensigten. Det dækkede et stort behov i den danske befolkning og i offentligheden for at udtrykke en fortsat national samhørighed med den ungarske frihedskamp. Derudover skabte flygtningetiltaget en betydelig national stolthed over at kunne byde ungarske flygtninge velkommen og præsentere dem for et frit samfunds goder. Harmonien fra før den 4. november var så og sige genoprettet.

Ved ankomsten til Padborg den 30. november 1956 om aftenen blev de 1000 ungarske flygtninge på DSB's særtog mødt med wienerbrød, kaffe og orkestermusik fra de mange hundrede mennesker, der havde taget opstilling. Modtagelsen i offentligheden lod dog ikke scenerierne i Padborg noget efter. Politiken mente at: "De sidste ugers offervilje har vist en samhörighed med det kæmpende Ungarn, der naar ud til hvert sogn i landet"⁴³ Social-Demokraten vendte tilbage til det nationale forståelsesramme omkring den danske frihedskamp og befrielsesdagene 4. og 5. maj 1945 for at give mening til den berusende glæde og stolthed, som de ungarske flygtningenes ankomst, udløste på avisen. I Berlingske Tidende oplevedes den nationale samhörigheden med de ungarske flygtninge så stærkt, at avisen omtalte flygtninge som "Danmarks adopterede børn".⁴⁴ Integrationen af de ungarske flygtninge var en national forpligtigelse, mente avisen, og afsluttede sin leder om de ungarske flygtninge med denne salut: "Vi tager imod ungarerne, ikke som veltfredse velgørere, men som mænd og kvinder, der føler deres komme som en velsignelse for sig selv. Den knugende smerte ved at oprøres og ængstes alvorligt, medens vi gaar om i vor hverdags gerning, kan lindres en smule ved, at vi faar lov at gøre en aktiv indsats for andre værre stillede."⁴⁵

Citatet er et vigtigt spor til fortolkningen af Ungarnshjælpens betydninger i den anden fase. Det indikerer, at Ungarnshjælpen i den anden fase var blevet en social og national praksis, hvor danskerne samlet om selve aktiviteten – at samle ind – kunne mindes og bearbejde den kollektive smerte og skyldfølelse, der var knyttet til den ungarske frihedskamps endeligt. Men samtidig var Ungarnshjælpen kommet til at virke som en national sindelagsmekanisme, hvor deltagerne ved at bidrage til Ungarnshjælpen demonstrerer deres tilhørsforhold til det nationale fællesskab, der ikke omfattede kommunister og deres sympatisører. Sådant fortolker jeg i hvert fald den myriade af indsamlinger, der voksede frem i ugerne efter den sovjetiske invasion i Ungarn den 4. november 1956.⁴⁶ I sidste ende måtte den danske stat træde til – og ved at skabe et fælles mindsted for den ungarske frihedskamp, hvor den dybe samhörighed og skyldfølelse overførte de kæmpende ungarere kunne få et synligt udtryk – opfyldte et enormt mentalt behov i den danske befolkning. Det var grundlæggende også H.C. Hansens intension med at iværksætte denne symbolske handling. De 1000 ungarske flygtninge, der kom til Danmark kan, mener jeg, opfattes som et levende og foranderligt fælles nationalt og antikommunistisk 'monument'

over den ungarske frihedskamp og den kolde krig.

Fra nationalt og antikommunistisk mindsted til kommerciel selvscenesættelse i "Underholdning for millioner"

Det så umiddelbart ud til, at den danske befolknings behov for at mindes og bearbejde den ungarske frihedskamp var blevet dækket med regeringens flygtningeinitiativ og de ungarske flygtningenes ankomst til Danmark. I hvert fald daledede interessen for at deltage og bidrage til Ungarnshjælpen i både regeringen og i befolkningen markant frem mod årsskiftet 1956-57.

Frem mod årsskiftet ophørte desuden langt de fleste Ungarnsindsamlinger herunder også aviserne Ungarnsindsamlinger, der tilsammen indbragte Dansk Røde Kors 972.000 kr.⁴⁷ Ungarnshjælpens videreførelse var overladt til Dansk Røde Kors og det nydannede Dansk Flygtningehjælp. Allerede inden Dansk Flygtningehjælp blev endeligt konstitueret den 28. november, var overvejelserne i gang om, hvilke propaganda- og indsamlingsmæssige tiltag, den nye organisation skulle forestå. Det hastede med at finde løsninger, for de 725.000 kr., som deltagerne (Dansk Røde Kors 500.000 kr.) havde afsat til den fælles konto til flygtninges underhold, ville kun række et par måneder.⁴⁸ Dertil kom, at Dansk Røde Kors siden midten af november havde søgt efter tiltag til at finansiere en langvarig indsats i Ungarn. Lillejuleaften 1956 oplyste Præsident le Maire i endnu en radiotale, at man havde indsamlet ca. 6,5 mio. kr., men brugt næsten 4 mio. kr. Han mindede om, at Ungarnshjælpen var en national forpligtelse overfor ofrene i den ungarske frihedskamp. Men virkningen udeblev, og i begyndelsen af januar 1957 var indsamlingen gået i stå. Spørgsmålet var, om politikerne var parat til at tage over?

Bevidstheden om den ungarske frihedskamp og Ungarnshjælpens betydning levede i hvert fald stærkt hos den gruppe af borgerlige meningsdannere og politikere, der via arbejdet for ungarske flygtninge forsøgte at fastholde den ungarske frihedskamp i danskernes nationale bevidsthed. Ole Bjørn Kraft (K) stillede således ved to lejligheder forslag om at modtage flere ungarske flygtninge ved Folketingets finanslovsforhandlinger - første gang den 11. december 1956 og senere den 6. februar 1957. Og i marts 1957 kom Henning Fonsmark, redaktør på tidsskriftet Perspektiv med denne opsang: "Måske dette ungarske tidsskrift [tillæg til Perspektiv] også i dag vil være gavnlige læsning for det lille selvglade Danmark, der var først til at ride med på en stemningsbølge – til at sende ambulancetog og foretage millionindsamlinger, da hjerterne endnu var bløde – men kom ind som ynkelig nummer sjok, da julemætheden havde sat sig og det gjaldt om at gøre

noget HER I LANDET"⁴⁹

For regeringen var flygtningetiltaget imidlertid en symbolsk national engangsforeteelse. Med et folketingsvalg i horisonten var den socialdemokratiske regerings politiske fokus atter rettet mod fænomenernes verden og det danske samfunds mest akutte problem – arbejdsløsheden og den anstrengte økonomiske situation.⁵⁰ Det var også regeringens begrundelse, da man 15. juni 1957 afviste FN's anmodning om at modtage flere flygtninge (samt at Danmark uden hjælp havde forsøgt tyske flygtninge efter krigen).⁵¹ At arbejdsløsheden var en trussel mod bevarelsen af den nationale samhörighed med den ungarske frihedskamp, synes problemerne med at få de ungarske flygtninge ind på arbejdsmarkedet i foråret 1957 at antyde.⁵²

Hjælpen til den strandede Ungarnshjælp kom fra en helt anden side – og på en ny måde og i et nyt medie. Den 25. januar 1956 kunne Dansk Røde Kors løfte sløret for det tiltag, der skulle stimulere til atter at bidrage til Ungarnshjælpen: dokumentarfilmen 'Danmark hjælper Ungarn' af Aage Lorenzen med speak af kendte skuespillere som fx Helle Virkner og Svend Methling. Filmen fulgte Dansk Røde Kors' Ungarnsambulance fra Danmark til Østrig og flygtningelejrene og tilbage med flygtningetoget.⁵³ Dansk Røde Kors fremlagde detaljerede forslag til, hvordan det agitations- og indsamlingsarbejdet, som Dansk Røde Kors ønskede udfoldet i forbindelse med fremvisningerne, kunne foregå. 'Danmark hjælper Ungarn' fik premiere 7. februar 1957 ved et arrangement i Tivolis koncertsal med Erik Husfeldt som taler.⁵⁴ Efterspørgslen efter at leje og fremvise 'Danmark hjælper Ungarn' var stor og tilføjede endnu en kulturel dimension til Ungarnshjælpen. Filmens indsamlingsmæssige betydning druknede dog fuldstændig i forhold Radioens Ungarnshjælp - giro 3, og de gigantiske indsamlingsshowene 'Underholdning for millioner', som Danmarks Radio arrangerede i marts 1957 efter svensk og amerikansk forbillede.⁵⁵

Danmarks Radio havde flere grunde til at arrangere et storstillet indsamlingstiltag til fordel for Ungarnshjælpen. I de hektiske novemberdage var Danmarks Radio blevet voldsomt kritiseret i offentligheden for ikke at have stillet giro 413 til rådighed for Ungarnshjælpen (som det var sket i Sverige), samt for den 4. november 1956 at have spillet glad underholdningsmusik i radioen lige efter de sørgelige nyheder fra Ungarn, hvilket i læserbreve i aviserne blev opfattet som både taktløst og direkte unationalt.⁵⁶ Et stort indsamlingsshow var en mulighed for Peder Nørgaard,

formanden for Radiorådet, til at vise nationen, hvad Danmarks Radio og dets nyeste monopolmedie – fjernsynet, som kun få havde købt licens til, kunne præstere i en god sags tjeneste.

Danmarks Radios ambitioner var tårnhøje. Målet var at fordoble det allerede indsamlede beløb til Ungarnshjælpen på 6. mio. kr. Ansvar for tiltagets form og praktiske gennemførelse overlod Radiorådet til et udvalg i Underholdningsafdelingen bestående af Jens Frederik Lawaetz, Karl Bjarnhof og Hans Hartvig Seedorff.⁵⁷ Med den ambitiøse målsætning var det også fra starten en forudsætning, at tiltaget måtte antage en populær-kulturel form, der ikke blot appellerede til den brede danske befolkning, som endnu ikke havde købt TV apparater, men også til det pengestærke erhvervsliv, hvis massive deltagelse var en absolut nødvendighed. Derfor udsendte Danmarks Radio også indsamlingsskemaer til samtlige danske virksomheder med over 50 ansatte, ligesom Radiorådet meddelte, at radio-lovens strikse forbud mod reklamer for en stund var ophævet til fordel for den gode sag.⁵⁸ At det virkede, stod øjeblikkeligt klart.

Med ca. 400 deltagere pr. show holdt "Underholdning for millioner", hvad titlen lovede. Underholdning var til salg for højstbydende. Komikerparret Kjeld Petersen og Dirch Passer gøglede for 10.000, Toms Chokolade overrakte en ægte guldbarre til en værdi af 50.000. Knud Tholstrup betalte 10.000 for en kaffepause. Kun det firma, der bød 100.000 for at få Kong Frederik IX til at dirigere, måtte gå forgæves. Alt var tilladt – undtaget politisk propaganda. Mens det var sjovt, at Forsvaret med Forsvarsminister Poul Hansens (S) tilladelse fik lov at flyve en jetjager fra Aalborg til København for at overrække 3000 kr.(!), så måtte Ekstra Bladet sælge relikvierne fra Stalin-statuen i Budapest et andet sted.⁵⁹ Frygten for politiske propagandister kan dog synes overdreven, for med de underholdningsmæssige og ekstremt kommercielle markedsbetingelser, som indsamlingsshowene fungerede under, virkede i sig selv et værn mod indhold. Udover en gruppe ungarske flygtninge, der blev hævet på scenen for at synge på dansk, var indsamlingsshowene støvsuget for referencer til den ungarske frihedskamp og Ungarnshjælpen generelt. For virksomhederne var indsamlingsshowene en enestående mulighed for at boltre sig på et kommercielt mediemarkeds præmisser. Indsamlingsshowene udviklede sig under disse betingelser i stigende grad til en konkurrence om dyrebare reklamesekunder, hvor firmaerne med de største reklamebudgetter vandt. At de samme virksomheder senere beklagede sig over, at de ikke kunne fratække udgifterne som reklameudgifter, siger en del om virksomhedernes tilgang til "Underhold-

ning for millioner”.

‘Underholdning for millioner’ blev en enestående mediebegivenhed i efterkrigstidens Danmark. Det første store radio- og tv-transmitterede underholdnings- og indsamlingsshow, der blev sendt i Danmark, formåede på forbløffende vis at mobilisere stort set samtlige dele af det danske samfund. Man anslår, at langt over 2 mio. danskerne fulgte de store indsamlingsshows omkring radioen og i store forsamlinger omkring de forholdsvis få fjernsyn, der fandtes. På tre uger lykkedes det at indsamle ca. 5 mio. kr. pænt fordelt over de tre shows til Dansk Røde Kors og Dansk Flygtningehjælp. Salget af fjernsyn eksploderede, restaurations – og forlystelsesbranchen i København så sig nødsaget til at lukke, imens S-togene kørte ekstraordinær natkørsel, når folk skulle hjem hen på natten efter maraton-udsendelserne.⁶⁰

Avisernes referater giver en udmærket fornemmelse af, hvordan “Underholdning for millioner” blev oplevet hos seerne rundt om i stuerne: fra en åndeløs spænding, som ved en sportsbegivenhed mellem landsdele, og forbløffelsen, når 5-cifrede beløb blev doneret, til den afslappede parathed med øllene på køl og kaffen varm, der kendetegnede beskrivelserne af det andet og tredje show.⁶¹

Da aviserne efter det sidste show skulle evaluere indsamlingsshowene, fokuserede de fleste aviser på, at Danmarks Radio og især Danmarks Radios Underholdningsafdeling havde ydet en ekstraordinær indsats, som Politiken skrev: “De har nemlig nu vist, hvad de kan, naar det skal være.”⁶² Politiken var dog glad for, at indsamlingsshowene var overstået, men overlod det til skribenten Willy Breinholdt at udtrykke avisens usagte bekymring. På sarkastisk vis forestillede Breinholdt sig, hvordan indsamlingsshowenes forening af kommercielle interesser og underholdning antog stadig tåbeligere og mere groteske former.⁶³ Det var dog ikke det, at Danmarks Radio havde taget de mest hårdkogte indsamlingsmetoder i brug, der bekymrede det tidligere medlem af frihedsrådet, redaktør Aage Schoch. I artiklen “Dansen om Guldbarren” opfordrede han i stedet til at “anvende vor overflod af kon-tanter” til at holde folk i virksomhed på nødhjælp og arbejde på, at bringe flere flygtninge til Danmark: “Saa ville der trods svegne forpligtigelser allige-vel blive mening i dansen om guldbarren.”⁶⁴ Fornemmelsen af afgudsdyrkelse og en indholdsløs national selvforherligelse omkring radio og tv-ind-samlingerne, er hvad den samtidige iagttager Poul Hammerich fremhæ-vede, da han gentog Clara Østø’s refræn: “Det er ikke det, at de samler ind/næh, der er måden altså, at de samler ind på”.⁶⁵

Konklusion

Irmas reklamer i aviserne, der tilbød kunderne at fylde indkøbskurven for Ungarnshjælpen, var sammen med "Politikens flyvende Ungarnshjælp" de første eksempler på en kommerciel og markedsorienteret brug af Dansk Røde Kors' Ungarnsindsamling. I myriaden af indsamlinger, der opstod i Danmark i forbindelse med Ungarnshjælpens anden fase, anedes konturerne til endnu metamorfose af Ungarnshjælpen. Fra at have været et sted, hvor danskerne mindes ungarernes frihedskamp og den kommunistiske forbrydelse, blev Ungarnshjælpen et sted, hvor danskerne iscenesatte sig selv som en nation af godgørende mennesker. Forstået på den måde at det centrale ved Ungarnshjælpen blev selve aktiviteten at samle ind, eller det, der foregik omkring indsamlingen.⁶⁶ Social-Demokraten antydede dilemmaet ved Kunsternes Ungarnshjælp, hvor bl.a. H.C. Hansen optrådte som generøs giver. Avisen sluttede sin reportage således: "Der er en ting, man ikke helt kan blive klar over ved udstillingen. Skyldes interessen for lotteriet Ungarnshjælpen eller kunsten?"⁶⁷ Uanset hvad var Kunsternes Ungarnshjælp en succes – målt i kroner og ører. Det blev også den ene begivenhed, der over 3 lørdage i marts 1957 kom til at kendetegne Ungarnshjælpens tredje fase. Danmarks Radios kæmpemæssige satsning, der fik meget rammende fællestitlen 'Underholdning for millioner', viste radioens og tv'ets enestående evne til at mobilisere alle sider af det danske samfund, men den voldsomme kommercielle og underholdningsmæssige udnyttelse tømte fuldstændig Ungarnshjælpen for indhold. "Underholdning for millioner" efterlod en populær national repræsentationsform, der blev varetaget af folkekære skuespillere og store danske virksomheder i forening, men hvor enhver reference til den ungarske frihedskamp eller humanitær nødhjælp var væk.

Efter "Underholdning for millioner" blev der ikke arrangeret flere indsamlinger. Man ønskede ikke at presse citronen yderligere, som Præsident le Maire udtrykte det.⁶⁸ Selvom det fortsat var muligt at indbetale til Ungarnshjælpen afsluttede "showet, der ville ende alle shows," de facto Ungarnshjælpen.⁶⁹ Men mon ikke de værste humanitære tømmermænd, som meldte sig i kølvandet på 'Underholdning for millioner' over den ekstreme kommercielle selviscenesættelse, blev dulmet, da Dansk Røde Kors og organisationerne i Dansk Flygtningehjælp fik tid til at kaste blik på regnskabet over Ungarnshjælpen? Over 13 mio. kr. lykkedes det at indsamle på 6 måneder. Heraf var ca. 5 mio. kr. indsamlet på blot 3 lørdage!⁷⁰ Som tv-indsamlingsshow og kulturel repræsentations- og indsamlingsform er "Un-

derholdning for millioner" utvivlsomt også den del af Ungarnshjælpen, der har efterladt de tydeligste spor i det danske samfunds kulturelle og nationale selvforståelse. Tv-indsamlingsshows i en modereret kommerciel form er blevet fast inventar i danskernes arsenal af måder, hvor det nationale fællesskab fremstiller sig selv som en nation af godgørende mennesker. Tv-indsamlingsshow er skabt til efterspørgslen på samtidig national identitet i en elektronisk mediekultur efter devisen: indholdet skifter, men formen lever videre. En form nødhjælpsorganisationerne og især Dansk Røde Kors ikke har råd til at lade dø.⁷¹

Litteratur

Chievitz, Ole: Oplevelser med Dansk Røde Kors Finlandsambulance, København 1918.

Fonsmark, Henning: "Fire måneder efter – ", *Perspektiv*, 5. årgang, marts 1957, s. 3-4.

Hammerich, Paul: Velfærd på afbetaling, *En Danmarkskrønike 1945-72 bind 2*, Nyt Nordisk Forlag, København 1977.

Janfelt, Monika: "Ambulanshjälp til Finland 1918", i *Den privat-offentliga gränsen: Det sociala arbetets strategier och aktörer i Norden 1860-1940*, Forskningsprogrammet Norden og Europa. Nord 1999:9, s. 300-327.

Karup, Svend Åge: *Opstanden i Ungarn 1956*, Gyldendal, København 1991.

Lefevre, Halfdan: 'Danmark sender en ambulance' (København, 1941)

Litván, György: *The Hungarian Revolution of 1956: Reform, Revolt and Repression 1953-1963*, Longman, London 1996.

Rasmussen, Ebbe Gert: *Ungarn 1956: Kildehæfte til fundamental historie*, Gad, København 1975.

Rasmussen, Pia L.: *De ungarske flygtninge. En analyse af dansk flygtningepolitik 1956-57*, Upubliceret speciale, Odense Universitet 2003.

Klaus Rothstein "Punktnedslag i Dansk Flygtningehjælps historie 1956-1996, <http://www.flygtning.dk/omos/historie/>

Røjel, Jørgen: *Erindringer fra Efterkrigstiden*, Samleren, København 1996.

Sehested, Thomas: *Norgeshjælpen: den danske bistand til Norge under 2. verdenskrig*, Gentofte 2000.

Sejr, Arne: *En kamp for frihed: Studenternes Efterretningstjeneste 1940-45*, Hans Reitzels Forlag, København 1995.

Villaume, Poul: *Allieret med forbehold: Danmark, NATO og den kolde krig. Et studie i dansk sikkerhedspolitik 1949-1961*, Erienne, København 1995.

Young, James E.: *The Texture of memory: Holocaust, Memorials and Meaning*, Yale University Press, New Haven 1993.

Zalewski, Barbara: Den nærsynede barmhjertighed: Dansk Røde Kors' rolle i dansk udenrigspolitik 1876-1945, set i forhold til Røde Kors' principper om neutralitet, upartiskhed og uafhængighed, Upubliceret Ph.d. afhandling, Københavns Universitet 1997.

Aviser

Berlingske Aftenavis, Berlingske Tidende, Politiken, Social-Demokraten

Arkiver

Rigsarkivet (RA): Udenrigsministeriets arkiv, Dansk Røde Kors' arkiv, Danmarks Radios arkiv, Halfdan Lefevres privatarkiv

Andet

Ugens Gallup, offentliggjort 30. marts 1957, http://www.gallup.dk/ugens_gallup/ugarkiv.asp?aarvalg=1957.

NOTER

1 Citeret efter "Vi mangler Morfin, Gazebind og Vat", *Politiken*, 28.10-1956.

2 Fremstillingen er baseret på bidrag fra det ungarske institut for forskning i Ungarnsopstanden i 1956 i György Litvan (red.), *The Hungarian Revolution of 1956: Reform, Revolt and Repression* (London: Longman, 1996). Litván nævner ikke et dødstal, men alt fra 2.500 til 20.000 er blevet foreslået i de få danske fremstillinger af opstanden, der findes. Svend Åge Karup, *Opstanden i Ungarn 1956* (København: Gyldendal 1991), Ebbe Gert Rasmussen, *Ungarn 1956: Kildehæfte til fundamental historie* (København 1975). Senest har Poul Villaume foreslået at dødstallet var ca. 4.000. Poul Villaume, *Allieret med forbehold. Danmark, NATO og den kolde krig. Et studie i dansk sikkerhedspolitik 1949-1961* (København: Erienne, 1995), s. 663.

3 Meddelelse til samtlige afdelinger dateret 27. oktober, Dansk Røde Kors' arkiv, pakke 191, RA.

4 Notat fra direktør Nils Svenningsen til ambassaderne i Oslo og Stockholm, dateret 29. oktober 1956, Udenrigsministeriets Arkiv, Gruppeordnede sager 1946-72, 6.U.459.C, RA.

5 Husfeldt beskrives fx som en god ven af H.C. Hansen i Arne Sejrs, *En kamp for frihed: Studenternes Efterretningstjeneste 1940-45* (København: Hans Reitzels Forlag, 1995), s. 180.

6 Den første landsdækkende pengeindsamling var en skoleindsamling arrangeret i forbindelse med Norgeshjælpen i 1943. Thomas Sehested, *Norgeshjælpen: den danske bistand til Norge under 2. verdenskrig* (Gentofte 2000), s. 28f. Om Finlandsambulancen i 1918. Se Barbara Zalewski, *Den nærsynede barmhjertighed: Dansk Røde Kors' rolle i dansk udenrigspolitik 1876-1945, set i forhold til Røde Kors' principper om neutralitet, upartiskhed og uafhængighed*, upubliceret Ph.d. afhandling (Københavns Universitet 1997), s. 135-40; Monika Janfelt, "Ambulanshjælp til Finland 1918", i *Den privat-offentlige grænsen: Det sociala*

arbetets strategier och aktörer i Norden 1860-1940, Forskningsprogrammet Norden og Europa. Nord 1999:9, s. 300-327. Om Finlandsambulancen i 1939-40. Se Halfdan Lefevre, 'Danmark sender en ambulance' (København, 1941). Om "Jutlandia". Se Poul Villaume 1995, s. 645.

7 Chievitz opfattede sig selv som en officer – og handlede som en officer – i Mannerheims finske hær. Det fremgår tydeligt af hans lille beretning om den første Finlandsambulance. Ole Chievitz, *Oplevelser med Dansk Røde Kors Finlandsambulance* (København, 1918), s. 10ff. Om vanskelighederne med Finlandsambulancernes neutralitet. Se Janfeldt 1999. Halfdan Lefevre har desuden, forud for Jutlandia-ekspeditionen i 1950 under mærket "Lancetten" i Berlingske Aftenavis, beskrevet ambulancerne som militære enheder på linje med kamptropper. Avisudklip i Halfdan Lefevres privatarkiv, RA.

8 Citeret efter Poul Hammerich, Velfærd på afbetaling, *En Danmarkskrønike 1945-72 bind 2* (København: Gyldendals Boghandel/ Nyt Nordisk Forlag, 1977), s. 421.

9 Sådan erindrede Jørgen Røjel mange år senere deltagelsen i Ungarns ambulancen. Jørgen Røjel, *Erindringer fra Efterkrigstiden* (København: Samleren, 1996), s. 144f.

10 Hjælpen til et nødstedt folk", *Berlingske Aftenavis*, 26.10-1956; "Hjælpen til Ungarn", *Berlingske Tidende*, 30.10-1956.

11 Hjælpen til et nødstedt folk", *Berlingske Aftenavis*, 26.10-1956.

12 Citaterne er fra "Alle slutter op om hjælpen til Ungarn", *Berlingske Tidende* 1.11-1956; "330.000 kr. paa 6 døgn – men brug for mere", *Berlingske Tidende*, 3.11-1956.

13 "Det flængede jerntæppe", leder i *Politiken*, 28.10-1956.

14 "Hjælpen til Ungarn, leder i *Politiken*, 29.10-1956.

15 Se f.eks. "Flyvende hjælp fra " *Politiken*'s læsere til Ungarns saarede", *Politiken* 30.10-1956.

16 "Det danske felt-lazaret i politisk skole i Budapest", *Politiken*, 4.11-1956; "Dansk hjælp den første der naaede Budapest", *Politiken*, 4.11-1956.

17 "På vej mod friheden", leder i *Social-Demokraten*, 29.10-1956.

18 "Nu over 36.000 til Ungarnshjælpen", *Social-Demokraten*, 4.11-1956.

19 Hans Hartvig Seedorff: "Ungarn", *Berlingske Tidende* 30.10-1956.

20 Cirkulære dateret 14. november 1956, Dansk Røde Kors' arkiv pakke 191, RA.

21 Cirkulære dateret 8. december 1956, Dansk Røde Kors' arkiv, pakke 191, RA. Forhandlingerne om overdragelsen af ambulancen til Universitetshospitalet i Budapest kan ses i Dansk Røde Kors' arkiv pakke 193, RA.

22 Oplysningerne om de ovennævnte indsamlinger og tiltag er fortrinsvis indhentet fra *Politiken* 5.11 – 18.11. Dertil kommer de mere kuriøse tiltag: Sydslesvig studie og hjælpefond, der afholdte kaffespil på Rådhuspladsen, Dansk Textil Union der solgte sløjfer i ungarske farver, Dansk Automobil Union, der afholdte motorløb hvor entreen gik til Ungarnshjælpen. I den sammenhæng fik den indsamling og det lotteri en gruppe kunstnere oprettede til fordel for Ungarnshjælpen en særlig stor succes.

23 Citatet er fra "Arbejdspladser opfordres til at yde hjælp til flygtede kvinder og børn fra Ungarn", *Social-Demokraten*, 5.11-1956.

24 "Arbejdspladser opfordres til at yde hjælp til flygtede kvinder og børn fra Ungarn", *Social-Demokraten*, 5.11-1956.

25 "En gruppe ungarske kvinder og børn er klar til afrejse", *Social-Demokraten*, 7.11-1956.

26 Den 4.11-1956 havde man indsamlet 36.000 til Dansk Røde Kors' Ungarnshjælp, mens man den 11.11-1956 havde indsamlet 56.000 kr. og dagen efter 67.000 kr. Den 14.11 nåede man over 100.000. Den 15.11 var beløbet 125.000. Den 16.11 på 140.000, og den 18.11 nåede indsamlingen op på 171.339 kr. Væksten i indsamlingen kulminerede altså omkring den 15.11, men fortsatte kun svagt aftagende i de følgende dage.

27 "Tilslutning over al forventning til arbejdernes Ungarnsindsamling", *Social-Demokraten*, 11.11-1956.

28 Socialdemokraten gik fra at have samlet 36.000 kr. ind den 4.11 til den 18.11 at have indsamlet 171.339. En tilvækst på over 450 %, mens *Berlingske Tidende* i den samme periode var vokset med 73 %.

29 "Umenneskelighed", leder i *Politiken* 9.11-1956.

30 Citatet er fra "Storm og stilhed", leder i *Politiken* 9.11-1956.

31 For opskriften på "sparemadder". Se "Fortæl os, hvordan de sparer for Ungarn", *Politiken* 16.11-1956.

32 Mens man den 6. november indsamlede 16.000 kr. på en dag, formåede *Politiken* kun at indsamle 12.000 kr. fra den 14.-16. november. Den 16. november havde *Politiken* indsamlet 266.000 kr. Mere end en fordobling af beløbet på 124.000 kr., *Politiken* havde indsamlet den 4. november.

33 Den opfattelse gav le Maire udtryk for i radioens "Aktuelt kvarter" 23. november 1956. Her efter "Vor pligt overfor Ungarn", *Berlingske Tidende*, 24.11-1956.

34 "De kommer til os med tillid – det forpligter", *Berlingske Tidende*, 2.12-1956.

35 Den politiske proces omkring flygtningetiltagets tilblivelse er analyseret i Pia L. Rasmussen: *De ungarske flygtninge. En analyse af dansk flygtningepolitik 1956-57*, Upubliceret speciale (Odense: Odense Universitet, 2003), s. 22-29.

36 Referat af møde hos stats- og udenrigsminister H.C. Hansen, 24.11-1956. Udenrigsministeriets akter 1946-72, Journal nr. 17.C.12A/8A, pakke 1, RA.

37 Referat af møde i Udenrigspolitisk nævn, 15.11-1956, Udenrigsministeriets akter 1946-72, Journal nr. 3.E.92/56.14, RA.

38 Det fremgår af et notat fra Socialministeriet til Stats- og udenrigsministeren dateret 7.11. 1956. H.C. Hansen havde dog tilsyneladende betinget sig at en mere aktiv dansk flygtningepolitik, måtte bygge på et ønske i befolkningen, som fandt udtryk i en fælles aktion fra de private nødhjælpsorganisationer. Notat fra Socialministeriet den 7. november 1956, Udenrigsministeriets akter 1946-72, nr. 17.C.12A/8A, pakke 1, RA.

39 Flygtningehjælpen var blevet dannet på initiativ af Dansk Røde Kors i 1953 i forbindelse med den store tøjindsamling til flygtninge i Europa og Korea (i realite-

ten Tyskland) og bestod oprindeligt af seks nødhjælpsorganisationer: Dansk Røde Kors, Red Barnet, Caritas Danmark, Mellempfolkeligt Samvirke og Folkekirkens Nødhjælp og Mosaik Trossamfund. Klaus Rothstein "Punkt nedslag i Dansk

Flygtningehjælps historie 1956-1996, <http://www.flygtning.dk/omos/historie/>

40 Det skyldes ikke mindst at Socialministeriet ønskede at etablere et fast centralt flygtningenævn, der kunne rådgive regeringen i sager om flygtninge. Referat af møde i udenrigsministeriet den 14. november ang. hjælpeforanstaltninger for ungarske flygtninge, Udenrigsministeriets akter 1946-72, nr. 17.C.12A/8A, pakke 1, 1956, RA. Desuden var det Stats- og udenrigsministerens personlige ønske, at det blev Dansk Røde Kors' præsident, le Maire, der fik lov at overbringe budskabet om at Danmark ville modtage 1000 flygtninge til de centrale flygtningemyndigheder i Østrig. Notits af H.H. Schrøder dateret 25.11-1956, Udenrigsministeriets akter 1946-72, nr. 17.C.12A/8A, pakke 1, 1956, RA.

41 Referat af møde hos statsministeren den 24. nov. kl. 12.30, Udenrigsministeriets akter 1946-72, nr. 17.C.12A/8A, pakke 1, RA.

42 Arbejdernes Ungarnsindsamling og Red Barnet blev knyttet til Dansk Flygtningehjælp på særlige vilkår, mens Studenternes Ungarnsindsamling og Danske Kvinders Nationalråd i en kort periode indtrådte som fuldgyltige medlemmer.

43 "Flygtningetoget", leder i *Politiken* 27.11-1956.

44 "Ved ungarernes komme", leder i *Berlingske Tidende*, 28.11-1956. Se også "De ungarske flygtninge", leder i *Berlingske Tidende*, 2.12-1956.

45 Citaterne er fra "Ved ungarernes komme", leder i *Berlingske Tidende*, 28.11-1956.

46 Anekdoten om smeden, der nær var blevet lynchet, fordi han ikke deltog i mindestunden 8. november, er meget sigende. Som bod for sin måtte smeden love at betale 1000 kr. til Ungarnshjælpen. "Man vil jo nødig forveksles med en kommunist", skulle smeden have udtalt. Anekdoten blev bragt i både *Berlingske Tidende* og *Social-Demokraten* samt gengivet i Hammerich 1977, s. 425.

47 Meddelelse til samtlige kredse, dateret 25. januar 1957, Dansk Røde Kors', arkiv, pakke 191, RA.

48 Referat af møde i udenrigsministeriet den 26. november 1956, kl. 17.00 angående hjælp til ungarske flygtninge, Udenrigsministeriets akter 1946-72, nr. 17.C.12A/8A, pakke 1, 1956, RA.

49 Citeret efter Henning Fonsmark, "Fire måneder efter -", *Perspektiv*, 5. årg. Nr. 6, marts 1957, s. 3-4.

50 Arbejdsløsheden i Danmark nåede midlertidig op på 11,1 % ledige i 1956 og 10,2 % i 1957. Forhandlingerne i Folketinget om de ungarske flygtninge i 1956-57 er analyseret i Rasmussen 2003, s. 36-40.

51 Udenrigsministeriets akter 1946-72, Andre landes indsamling og foranstaltninger til fordel for Ungarn, 6.U.459C, pakke 2, RA.

52 Rasmussen 2003, s. 40; Se også Øjvind Hesselager, "Grænseløs solidaritet", *Samvirke*, december 12, 2003, s. 56-60. Omvendt viste en Gallup fra 30. marts 1957 at et stort flertal af danskerne (undtaget blandt kommunister), gik ind for at anvise de ungarske flygtninge arbejde. "Flertal for at anvise de ungarske flygtninge arbejde", Ugens Gallup, 30. marts 1957.

53 Se manuskriptet til filmen i Dansk Røde Kors' arkiv, pakke 191, RA.

54 Meddelelse til samtlige kredse, dateret 25. januar 1957, Dansk Røde Kors', arkiv, pakke 191, RA.

55 Hvem der tog initiativ til Radioens Ungarnshjælp er uvist. Et brev dateret 28. feb. fra DRK til Generalsekretæren i Finsk Røde Kors antyder kraftigt, at initiativet kom fra DRK, men det er ikke muligt at få bekræftet andre steder. Derimod er der intet materiale i Danmarks Radios arkiv, der fortæller noget om, hvem og hvorfra inspirationen til Radioens Ungarnshjælp kom. Kun et lille udklip fra et svensk ugeblad antyder, at inspirationen til "Underholdning for millioner" kom fra Sverige. Danmarks Radios arkiv, Radiorådet, Direktionen: Journalsagerne II.A.4 – II.A.5, pakke 120, RA.

56 Fx "Ungarn og Radioen", *Berlingske Tidende*, 5.11-1956.

57 Hammerich 1977, s. 428f.

58 Se bl.a. brev fra Dansk Røde Kors til Generalsekretæren i Finsk Røde Kors dateret 28. feb. 1957, Dansk Røde Kors' arkiv, pakke 193, RA.

59 Hammerich 1977, s. 430; Se også "Landet blev lagt øde, da fjernsynshjemmene fyldtes til trængsel", *Social-Demokraten*, 10.3-1957; "1½ million naaet i alle tiders show", *Politiken*, 10.3-1957; "Millionerne rullede i Radiohuset i aftes", *Politiken*, 17.10-1957; "Tredje Ungarn-show slog alle rekorder", *Politiken*, 24.3-1957.

60 Antallet af registrerede licensbetalere steg fra 16.000 i 1956 til 67.000 i 1957. Hammerich 1977, s. 664.

61 Jf. beskrivelserne i "1½ million naaet i alle tiders show", *Politiken*, 10.3-1957; "Millionerne rullede i Radiohuset i aftes", *Politiken*, 17.10-1957; "Tredje Ungarn-show slog alle rekorder", *Politiken*, 24.3-1957.

62 "Flot præstation", *Politiken*, 18.3-1957.

63 "Underholdning for milliarder", *Politiken*, 15.3-1957.

64 "Dansen om guldbarren", *Politiken* 16.3-1956.

65 Poul Hammerich 1977, s. 432.

66 Det er en central pointe i James E. Youngs teori om erindringssteder og monumenters evne til at repræsentere ufattelige tragedier som fx Holocaust. James E. Young, *The Texture of memory: Holocaust, Memorials and Meaning*, (New Haven: Yale University Press, 1993), s. 7.

67 "Kunstnernes Ungarnshjælp en kæmpesucces", *Social-Demokraten*, 24.11-1956.

68 Udtalelse i Middelfart Venstreblad den 1.4-1956.

69 Citatet er fra "Tredje Ungarn-show slog alle rekorder", *Politiken*, 24.3-1957.

70 Opgørelsen over Ungarnshjælpens samlede omfang findes i Udenrigsministeriets akter 1946-72, Andre landes indsamling og foranstaltninger til fordel for Ungarn, 6.U.459c, pakke II, RA; Se også Hesselager 2003, s. 56.

71 Radio og Tv forandrede opfattelserne af tid og rum. Det skabte betingelserne for en mere samtidsorienteret national identitet. Bruhn Jensen 2001, s. 151-152.